

Mijo Lončarić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mloncar@ihjj.hr

O PROUČAVANJU HABDELIĆEVA *DICTIONARA* (uz 400. obljetnicu Habelićeva rođenja)

U radu se daje pregled dosadašnjega proučavanja Habelićeva *Dictio-
nara*. Propituje se mjesto toga prvoga rječnika hrvatskoga kajkavskoga
književnoga jezika i prvoga kajkavskoga rječnika uopće, među drugim
hrvatskim rječnicima toga doba, zatim njegova namjena, opseg, izbor
riječi, leksikografska obrada (natuknice, definicije značenja, frazemi),
grafija. Utvrđuje se odnos fonoloških likova riječi i leksema u rječniku,
likova u njegovim književnim djelima, drugim književnim djelima nje-
gova vremena i likova u današnjem kajkavskom narječju, posebno tu-
ropoljskome dijalektu, s obzirom na to da je Habelić rodom iz Turo-
polja. Iznosi se Habelićev stav prema pojedinim hrvatskim narječjima
i kajkavskim dijalektima.

Za hrvatski jezik i hrvatsku kulturu uopće Habelić je višestruko va-
žan stvaralac. Velike su njegove zasluge za književni jezik i dijalektologi-
ju. U zasluge za književni jezik ubrajamo to što je svojim proznim djelom
bio jedan od njegovih najvrsnijih stvaralaca i što je izradio prvi objavljeni
rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. Dijalektološki prinos
Habelićeva rada ogleda se u tome što, iako njegova proza i njegov rječ-
nik pripadaju književnom jeziku, ujedno su i prevrijedno vrelo kajkav-
skoga narječja sedamnaestoga stoljeća. Također, Habelić uočava i izno-
si neke od bitnih značajki kajkavštine i odnos prema drugim hrvatskim
narječjima.

U svojem radu *Habelićev stav prema jeziku* Josip Vončina piše:

Za razvoj književnoga jezika u Hrvata vrlo su značajna kretanja do kojih je
došlo u toku 17. stoljeća. Uvodom u to vrijeme može poslužiti konstatacija
da se na prostoru od Jadranskoga mora do Drave i Dunava govori istim je-
zikom. (...) štokavsko narječje počinje stjecati prednost pred druga dva. (...)

otvoreno izjašnjenje prvoga gramatičara Bartola Kašića i jednoga od najstarijih leksikografa Jakova Mikalje da treba kao književni jezik prihvatiti najraširenije, štokavsko narječje. (...) Pored štokavske struje vrlo je jaka i ona što se zalaže za izgradnju književnoga jezika koji bi u svojim temeljima ujedinjavao elemente svih narječja. Franjo Glavinić, ozaljski krug, a i kajkavska sredina još marljivo njeguje svoj jezik. (Vončina 1977:183)

U kajkavskoj sredini najplodniji je bio Juraj Habdelić.¹ Jedan od najvažnijih tvoraca hrvatskoga književnog jezika i autor prvoga kajkavskoga rječnika bio je kajkavac, i to Turopoljac, iz centra kajkavskoga područja, istina nedaleko od tada već hrvatskoga centra — Zagreba. Belostenčev rječnik koji je dijelom rađen u isto vrijeme kad i *Dictionar*² dovršen je i objavljen kasnije. Od prvih dvaju velikih kajkavskih pisaca — prvi, Ivan Pergošić, potječe možda iz Moslavine, a drugi, Antun Vramec, vjerojatno sa Sutle ili od Ormoža (Jembrih 1975).

Habdelić svoje misli o kajkavštini i hrvatskome jeziku iznosi već u svojem prvom djelu *Zerczalo Marianzko* 1662. godine. Rječnik mu je objavljen osam godina kasnije, 1670., a drugo prozno djelo tiskano je četiri godine poslije. Kao što sam naveo na drugome mjestu (Lončarić 1996), treba uzeti u obzir da je u Panoniji *slovenski* bio opći atribut za Slavene³, pa se 'slovački' na slovačkome jeziku kaže *slovenski*, kao i što za 'slovenski' velimo — *slovenski*, dakle naziv je puno stariji od dolaska Slavena u Panoniju. Oni su prije dolaska Mađara krajem 9. st. (896.) činili cjelinu, jedan jezični kontinuum, koji se dalje nastavljao na zapadne i istočne Slavene, jer su Mađari odvojili Slovake od Hrvata, i kajkavaca i štokavaca.

Analizirajući Habdelićeve misli, Vončina ističe: »Nije mi poznato da je ijedan književnik prije 19. stoljeća bolje opisao dijalekatsku situaciju našega jezika« (Vončina 1974:18).

Habdelić spominje dva od nekoliko osnovnih tipova kajkavskih govora: *zagorski* (tip koji najbolje čuva neke osnovne kajkavske osobine, u pr-

¹ Godine 2008. imali smo veliku državnu i nacionalnu proslavu, kao što to i dolikuje, stvarno velikoga stvaraoca Marina Držića uz njegovu 500. obljetnicu rođenja (Dubrovnik, 1508? — Venecija, 1567). 2009. godine imamo dvije takve manje važne obljetnice — 400. godišnjicu Habdelićeva rođenja i 200. obljetnicu Gajeva rođenja (Krapina, 8. VII. 1809. — Zagreb, 20. IV. 1872.). Kao što je trebalo primjereno obilježiti veliki datum hrvatske književnosti, rođenje Marina Držića, isto je tako neopravdano što nije adekvatno obilježen, istina manji, ali ipak veliki jubilej Habdelićev, a ni Gajev, kojega s pravom možemo nazvati ocem hrvatske nacije, jer je sviješću o jedinstvu ujedinio sve dijelove hrvatskoga naroda.

² O različitim varijantama naslova rječnika koje nesustavno upotrebljava sam Habdelić piše Vončina 1992:301, bilješka 1.

³ Bila su još druga dva naziva — *Veneti* i *Anti*.

vom redu akcentuaciju) i *majdački*, ali jasno je da je znao i za turopoljski tip, dakle sigurno je poznao tri, a možda je znao i za bilogorske ili podravske govore. Znao je i za druga dva hrvatska narječja, za čakavštinu u Primorju (*solarski*), za štokavštinu, kao i za slovenski jezik (*kranska reč*), te naravno njemački jezik (*nemška*): »Znam da bude, kî reče: ova je majdačka, ova zagorska, kranska ova, ova solarska, ova nemška, tukavska ova reč« (Habdelić 1662:2).

Habdelić uočava i dvije značajke kajkavštine, koje se s akcentuacijom smatraju bitnim karakteristikama kajkavskoga narječja, i piše:

Ništarmente, komu se horvatski hoće govoriti, neka reče mesto lahko, mesto osem osam, mesto jalen jala, mesto nesem nisam, etc. Ar nê teško mesto E postaviti ili reči I ali mesto E A. (Habdelić 1662:3)

Naime, uz osnovnu kajkavsku akcentuaciju, jednačenje nazalnoga stražnjega vokala (*o*) i slogotvorne likvide *l* (*lj*), jednačenje jata i poluglasa važna je značajka tipičnih kajkavskih govora, odnosno većine kajkavskoga narječja.

Već prvi kajkavski pisac Pergošić pokušava, uz književni jezik s kajkavskom osnovom, svoj rad učiniti dostupnim i onim Hrvatima koji imaju drukčiji govor. I Habdelić se na to osvrće, ali razvija književni jezik na kajkavskoj osnovici, izrijekom pišući: »Ja sam činil šampat onak kak onde govore gde sam pisal« (Habdelić 1662).

To je uglavnom zagrebački govor. Kada se kaže da »se u njegovim djelima (...) opažaju elementi i drugih naših narječja« to neće biti samo zato »što je on svoja djela namijenio ne samo kajkavcima nego i čakavcima i štokavcima« (Vončina 1974), nego treba uzeti u obzir da je zagrebački gradski govor, koji će biti u osnovi književnoga jezika u 17. st., također imao te elemente, sigurno manje nego danas, kada je književni jezik na štokavskoj osnovici i nameće se višestrukim putevima. Jagić (1910.) govori da je Habdelić pisao književnim jezikom, ili upravo »književnim kajkavskim dijalektom.«

Uspoređujući lik riječi u Habdelićevu *Dictionaru* sa suvremenim dijalektima, prema Šojatovim podacima iz Mraclina, Vončina je također ustvrdio da on ne preuzima »izvorne« dijalektne likove riječi iz organskih narodnih govora.⁴ Ja sam to potvrdio i svojim istraživanjem u Starom Čiču.⁵ Habdelićev rječnik — rječnik je književnoga jezika. Ako kod

⁴ Često se u nas za jezik upotrebljava izraz *čisti*, pa se govori o *čistom hrvatskom jeziku*, što nije dobro jer je ne samo neodređeno nego i loše, i lingvistički i sociološki, a uključuje i političku dimenziju.

⁵ U svibnju 2009, prije simpozija o Habdeliću u Velikoj Gorici. M. Čunčić utvrđuje (2009) da je Habdelić rođen u selu Kučama, koje je pripadalo župi Staro Čiče.

Pergošića i Vramca sto godina prije Habelića još vidimo i likove prema nekim narodnim govorima, vjerojatno prema njihovom materinskom idiomu, kojih nema kasnije u književnom jeziku (kajkavskom) — treba imati na umu da je otada prošlo jedno stoljeće — pogledajmo hrvatski književni jezik u 20. stoljeću. Neki hrvatski pisci unosili su u svoj jezik svoj dijalektni štokavski »štih«, što nije odmah i književni izraz.

Habelićev je jezik dijalektni utoliko ukoliko je suvremeni hrvatski književni jezik štokavski, a ne mislim ovdje na upravo spomenute štokavske dijalektizme u književnosti. To jest, on je dijalektni s obzirom na svoju osnovu.⁶

Samo se najkraće osvrćem na jezik ozaljskoga kruga: kao što sam to već prije iznosio (Lončarić 1993), jezik ozaljskoga kruga ne mora biti »mješovit« u smislu svjesnoga miješanja književnih jezika, on može biti i odraz dijalektnoga stanja na ozaljskome području, koje je i prije bilo prijelazno, a dolaskom stanovništva s juga i istoka postalo je i »mješovito«, tj. sekundarno se stvarno miješa.

Za Habelićevu prozu rečeno je, što je istina, da je bolja u svojoj vrsti od *Dictionara* u svojoj, po stilu, ali i po bogatstvu riječi. Na žalost, nemamo rječnik njegova jezika, kao ni rječnik jezika mnogo drugih važnih hrvatskih književnika (konkordancije). Računala pružaju mogućnost da se to napravi lakše i brže nego prije, a daju se i opisi jezika.

O Habelićevu *Dictionaru* govori se od vremena kada je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec 1813. razaslao svoj proglas, osvrtni su se na njega mnogi filolozi, među njima i Jagić, ali se posebno njime pozabavio tek Josip Vončina 1992. u radu *Mjesto Habelićeva rječnika u povijesti hrvatskoga književnoga jezika. Dictionar ili reči slovenske zveščega skup zebrane* bio je školski priručnik, namijenjen »mladencem horvatskoga i slovenskoga naroda«, što znači ne samo Hrvatima kajkavcima. Odnos Habelićeva i Belostenčeva rječnika utvrdio je također već Vončina. Naime, spomenuli smo da je njegov rječnik nastajao kad i Habelićev. Belostenec je predgovor svojem rječniku napisao 1674., dakle četiri godine nakon objavljivanja *Dictionara*, kada smatra završenim prvi, latinsko-hrvatski dio. Za hrvatsko-latinski dio kaže da je dugo na njemu radio, ali nije završen. Pojava Habelićeva rječnika olakšava mu posao: Habelićev popis riječi dopunjuje Belostenec vlastitom građom, ali Belostenec umire godinu dana kasnije.

⁶ Druga je stvar što se često danas kaže *štokavski* za hrvatski književni jezik, što je moguće ako se pod tim razumijeva *hrvatski književni jezik štokavske osnovice*. Normalno razlikujemo književni jezik te osnove od narodnih štokavskih govora, koji i ne moraju biti hrvatski.

Habdelićevo je djelo manji rječnik, govorilo se o 10.000 riječi, a ima točno 11.326 natuknica (Čunčić 2009:179).⁷ Vrančićev rječnik ima tek oko 5.000 natuknica, Mikaljin ima već 25.000 natuknica, dok Stullijev dosiže preko 80.000 hrvatskih natuknica (Musulin 1959:52). Prije Belostenca i Jambrešića u 18. st. pojavio se u Zagrebu još jedan rječnik za školske potrebe – *Syllabus*, ali je on još manji od Habdelićeva rječnika. Habdelićev je rječnik sedamdesetak godina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio glavni priručnik za učenje hrvatskoga i latinskoga jezika, pa su tako sigurno po njemu učili i književnici (Juraj Mulih)⁸ i drugi kajkavski leksikografi: Jambrešić i autor velikoga leksikona Adam Patačić, čije je djelo na žalost ostalo do danas u rukopisu, a sigurno i Slavonac Antun Kanižlić. Habdelićev je rječnik bio poznat i cijenjen za Hrvatskoga narodnoga preporoda, dok su mu značajna prozna djela postala poznata tek nakon što je na njih upozorio Vatroslav Jagić (Jagić 1910).

Manje je poznato da je slavonski franjevac Matija Jakobović preradio Habdelićev rječnik, prilagodio ga štokavskom slavonskom književnom jeziku, ali je taj njegov hrvatsko-latinski rječnik, izrađen oko 1710., ostao u rukopisu⁹ (Despot 2001).

Vončina ističe da je Habdelić svojim rječnikom, kao i prozom na drugi način, normirao hrvatski kajkavski književni jezik. Vončina to pokazuje postupkom s upitno-odnosnom zamjenicom 'što', gdje od Vrančića do Jambrešića dolaze četiri načina, kod Habdelića i Jambrešića dublete *što* i *kaj*, što »upućuje na otvorenost kajkavskog književnog jezika prema štokavštini« (Vončina 1992:304). On propisuje *ruka* i *sudec*, dakle, jezičnopovijesno gledano, vokal *u* na mjestu staroga stražnjega nosnoga vokala (*o*), dok je Vramec pisao *roka* i *sudec*. Uočljiva su traženja rješenja za pitanja etimološkoga, morfonološkoga i fonetskoga pravopisa, posebno na problemu pisanja prefiksa u prefiksanim složenicama: *izdupsti* – »izdubszti«, *izhajam* – »izhajam«.

Kako nije bilo drugih kajkavskih jezikoslovnih priručnika, Habdelićev je rječnik bio preskriptivan za kajkavski književni jezik, tako i za grafiju. Za karakteristične kajkavske i hrvatske konsonante *ž*, *l*, *ń* ne prihvaća Vramčevo *gi*, *li*, *ni*, nego Krajačevićovo (1640.) ugledanje na mađarsku grafiju, dakle *gy*, *ly*, *ny*.

Na izbor riječi, odnosno pojmova, osvrtni su se svi koji su pisali o *Dic-*

⁷ Portal projekta *Hrvatska jezična baština* Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, voditelj Damir Boras.

⁸ Rodio se u u Turopolju, u Hrašću kraj Odre, petnaestak godina nakon Habdelićeve smrti.

⁹ Pronađen je i čuva se u franjevačkome samostanu na Visovcu.

tionaru, što je i razumljivo jer je riječ o prvome rječniku jednoga književnoga jezika i jer je taj rječnik maloga opsega, tj. u njemu se ne nalazi dosta riječi koje Habdelić upotrebljava u svojoj prozi. Vončina navodi kako je Vrančić za pojmove *konj, kruh, vino, voda* imao samo po jedan adekvat, dok Habdelić za neke osnovne pojmove daje više specijaliziranih značenja: »leksikološko bi svrstavanje pokazalo da se Habdelić pokoravao potrebama svojeg vremena i sredine« (Vončina 1992:305). Razumljivo je što Habdelić u školskom rječniku razlikuje osamnaest vrsta đaka, preko dvadeset natuknica za vodu, ali je shvatljivo i Georgijevićevo čuđenje što ima preko četrdeset vrsta vina.

Posebno je analiziran leksik iz dviju grana znanosti. Ivica Martinović prikazao je logičko nazivlje. Iznosi mišljenje o Habdelićevoj motivaciji za filozofske pojmove, što je uvjetovano njegovim školovanjem i radom. U pregledu iznosi koje je pojmove iz filozofije Habdelić obradio, po disciplinama i s obzirom na isusovački studij filozofije, a onda se posebno zadržava na pojmovima logike. Autor je izdvojio trideset i devet naziva o filozofiji i isusovačkom studiju filozofije, zatim čak osamdeset i jedan naziv »koji je logički u užem smislu ili lako uporabiv u logici, te 71 izričaj uporabiv u filozofskoj raspri«, i zaključuje: »promotri li se *Dictionar* iz terminološke perspektive, Juraj Habdelić prvi je na hrvatskom sjeveru, među kajkavcima, doprinio uspostavi hrvatskoga logičkog nazivlja te je, kako je dokumentirano snažno utjecao na razvoj logičkoga nazivlja u hrvatskih pavlina i isusovaca« (Martinović 2009:155).

Vladimir Dugački bavio se medicinskim nazivljem i smatra da je Habdelićev *Dictionar* »jedan od izvora hrvatskoga medicinskog nazivlja«, što je i u naslovu njegova rada. On je izdvojio čak 600 medicinskih pojmova i ustanovio da se odnose na šest medicinskih grana: anatomiju — dijelove tijela, patologiju — tjelesne mane, važnije bolesti, neurologiju, psihijatriju, simptomatologiju — važnije simptome i higijenu, vrste važnijih pripravaka, profile zdravstvenih radnika, zdravstvene postupke, medicinske instrumente. Ljekovito bilje nije izdvojio jer ni Habdelić ne kaže koje su biljke ljekovite.

Snježana Paušek-Baždar komparativno je analizirala prirodoznanstvenu terminologiju u kajkavskim rječnicima, s posebnim obzirom na kemiju, i utvrdila da među nazivima koji se danas ne upotrebljavaju ima dosta takvih, među njima i Habdelićevih, koji bi se uz fonološku prilagodbu mogli danas upotrebljavati.

Marica Čunčić u radu o zastupljenosti Habdelićeva leksika u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ) iznijela je statistiku i bro-

jevne odnose za *Dictionar*. M. Čunčić je zastupljenost riječi iz *Dictionara* utvrdila na reprezentativnom uzorku (slova A do G). Podaci pokazuju da je u tim slovima Habelićev leksik iz *Dictionara* zastupljen u 16–17% natuknica. Autorica je na primjeru 6. sveska RHKKJ (*laž—mučitelica*),¹⁰ utvrdila da u tom svesku ima 414 riječi iz Habelićeva rječnika, blizu dvije po stranici (u prosjeku 1,7 riječi). Ovdje treba napomenuti da je za svaku natuknicu, riječ koja je zastupljena u prvim trima kajkavskim rječnicima, dakle osim u Habelića i u Belostencu i Jambrešiću, naznačeno da je ima u njima. Bez obzira na to, autorica je u pravu kada kaže: »To svjedoči ne samo o opsežnosti Habelićeva opusa nego i o vrijednosti, zanimljivosti i raznovrsnosti njegovih primjera« (Čunčić 2009:181).

Marko Samardžija analizirao je tuđice u *Dictionaru*, utvrdio je da čine malen dio leksika, oko 5%, mnogo manje nego u hrvatskim narodnim govorima i književnom jeziku. One pokazuju smjer leksičkoga posuđivanja u hrvatskom jeziku u 17. st. Dosta je riječi koje su tvorene od stranih osnova, od tuđica. Od posudbenica pretežu latinizmi, i to manje crkveni, a više necrkveni. Većinom su prilagođeni kajkavskom književnom jeziku grafijski, fonološki i morfološki, ali ima i neprilagođenih. Na drugom su mjestu hungarizmi. Mađarski jezik bio je i jezik posrednik za tuđice iz drugih jezika, latinskoga, njemačkog ili talijanskoga. Germanizmi su tek treći po brojnosti i autor zaključuje: »njihova (je) brojnost u kajkavskome danas, a tako i u hrvatskom uopće, rezultat tek kasnijega posuđivanja u XVI–II. i XIX. stoljeću« (Samardžija 1997:262). Razumljiva je mala brojnost turcizama, uz nekoliko talijanizama.

Tatjana Vukadinović analizirala je morfološku adaptaciju hungarizama u Habelića, ali su potvrde iz drugoga, proznoga djela — *Prvi otca našega Adama greh* (Vukadinović 2009). Međutim, isti modeli zastupljeni su u rječniku. Iduća istraživanja mogla bi odgovoriti na pitanje koje je od hungarizama u svojim djelima napravio Habelić, a koje je postojeće upotrebljavao, te je li Habelić inovirao i koji model adaptacije. Autorica nalazi nekoliko modela, koji su zastupljeni i u *Dictionaru*. Kod većine imeničkih replika pri adaptaciji nije se bitno izmijenio lik modela. U manjem broju model se mijenjao procesom dodavanja, oduzimanja i zamjenom završetka, sufiksa. Tako su se oblikovali i glagoli i pridjevi, kojih je manje. U imenica morfološkom adaptacijom, svrstavanjem imenice u sklonidbenu vr-

¹⁰ Autorica je u tom svesku pobrojila i natuknice u kojima dolaze riječi i iz drugih dvaju Habelićevih djela koja su ekscerpirana za RHKKJ (*Zerczalo Marianzko* i *Prvi otca našega Adama greh*) i utvrdila da Habelićeve riječi ilustriraju 7–10 natuknica, odnosno 3–4 puta na stranici (u prosjeku 3,45), a za ta druga dva djela ne označuje se obavezno da tu riječ ima i Habelić.

stu (*fela*), preuzimanjem domaćega sufiksa, koji je sličan mađarskom završetku (*hahar*). Primjeri kao *kedmen* samo su fonološka adaptacija, ne morfološka. Rod imenice obično se birao prema završetku modela, a kako većina mađarskih modela završava na konsonant, tendencija je da se svrstavaju u *o*-osnove. Latinizmi koji su u kajkavski ušli iz mađarskoga imaju mađarski lik čuvanja latinskih sufiksa (*koruš*). Pridjevi su adaptirani hrvatskim sufiksima (*batrivo*). Glagoli se, također obično uz nastavak *-ti* adaptiraju hrvatskim sufiksima i svrstavaju u pojedine vrste s jednim od dvaju vidova. Točan je zaključak da su se hungarizmi: »... nakon morfološke prilagodbe ... u potpunosti uklopili u sustav kajkavskoga književnog jezika« (Vukadinović 2009:394).

Istraživači su se zanimali i za Habledićeve leksikografske postupke. Krešimir Georgijević rekao je da »on nema potrebnu leksikografsku spremu, da on ne zna principe po kojima se sastavlja rječnik«, tako da umjesto kanonskoga lika riječi odnosno riječi, naziva navodi »cijele fraze ili rečenice« (Georgijević 1969:77). O tome je pisao i Vončina.

Ivo Pranjković ističe da je »Habledićevo djelo (...) karakteristično i po tome što se u njemu ne navode samo riječi kajkavskoga narječja nego i brojne parafraze, perifraze, opisi i/ili definicije mnogih realija za koje u 17. stoljeću nije bilo kajkavskih naziva. Otuda velik broj imeničkih spojeva riječi (sintagmi), koji mogu imati različita ustrojstva« (1993:197). Na uzorku sveza 11 običnijih riječi utvrdio je tipove sveza, koji mogu biti: atributne pridjevske, atributne s dopunom, konstrukcije nom. + gen., imenica u gen. + im. u nom., im. u nom. + prijedložno-padežni izraz, relativne atributne konstrukcije, relativne prijedložne konstrukcije, relativne konstrukcije s priložima, relativne parafraze za nomina agentis. Zaključuje da je Habledić »izrazito nesklon novotvorbama (neologizmima). (...) nije sklon ni posuđivanju iz drugih jezika« (Pranjković 1993:201/202).

Mogu se navesti još neki postupci za uspostavu natuknice. Na porodici riječi *beteg* vidi se koje kategorije riječi uzima kao natuknicu:

imenica > *beteg*, pridjev (2×) > *betežen*, *betežljiv*, glagol > *betežam*, prilog > nema kod *beteg*, ali ima *batrivo* uz *batrivo*.

Za obradu nepravilnoga priloga dobar je primjer *dobro*. Kod natuknice *dobro* nema upute na komparativ, koji se donosi u abecedi (*bolje*), gdje i sveze i superlativ, koji se ne donosi pod *n(aj)-*; u abecedi pod *n(aj)-* donosi se superlativ *najbolši* (drugi lik, druga tvorba). Kod glagola natuknica je sam glagol i sveze: *belim*, *belo činim*. Povratni je glagol posebna natuknica: *belim se*. Vidski parnjaci posebne su natuknice, bez upute jednoga na drugo: *pobeći*, *pobegnuti*, *pobeliti*. U glagola posebnost je kanonskoga lika, tj.

donosi se glagol u prezentu (1. l. sg.), prema latinskome jeziku, vjerojatno s oslanjanjem i na mađarski (gdje je i danas tako), ali Habdelić donosi i infinitiv, i to s određenom distribucijom, uz dosta iznimaka: kod nesvršenih glagola je prezent — *berem, bežim, belim, belim se*, a kod svršenih infinitiv: *pobeliti, pobeći/pobegnuti*. Odstupanja: prezent kod svršenih glagola dolazi rjeđe nego infinitiv kod nesvršenih: *rečem, zabim* (uz *zabiam*), *zabavim, zagrabim; pravdati se, prazniti, praznuvati, prelevati, plužiti, státi* uz *stati*.

Na kraju, prilika je da uz obilježavanje velike Habdelićeve obljetnice, obljetnice kajkavskog i općehrvatskog jezikoslovlja, književnosti i kulture uopće, iznesem svoju zamisao. Turopolje je dobilo opis svojega jezika u monografiji Antuna Šojata, a svakako je potrebno, naravno što prije zbog poznatih razloga, izraditi i turopoljski rječnik, kompletni rječnik — i zbog autora prvoga kajkavskoga rječnika i zbog samoga važnoga i bogatoga turopoljskoga idioma.¹¹

Literatura

- Bartolić, Zvonimir. 1985. *Književno djelo Jurja Habdelića*. Čakovec : Zrinski.
- Belostenec, Ivan. 1972. *Gazophylacium*. Zagreb : Liber, Mladost. (Pretisak iz 1740.).
- Brain, Mirko. 1974. Počeci kajkavske leksikografije. *Kaj* 7:5–6, 105–109.
- Čunčić, Marica. 2009. Djela Jurja Habdelića u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Znanstveni skup o Jurju Habdeliću: 400. obljetnica rođenja Jurja Habdelića, 1609. – 1678*.
- Despot, Loretana. 2001. Hrvatsko-latinski rječnik Matije Jakobovića iz 1710. godine. *Filologija* 36–37, 125–138.
- Dugački, Vladimir. 2007. Habdelićev Dikcionar (1670) kao izvor hrvatskoga medicinskog nazivlja. *Studia lexicographica* 1, 53–59.
- Dukat, Vladoje. 1944. Juraj Habdelić. *Sladki naš kaj*, 38–95.
- Dukat, Vladoje. 1912. Prilozi ka biografiji Jurja Habdelića. *Grada za povijest književnosti hrvatske* 7, 95–100.
- Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od 16. do 18. st. u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb : Matica Hrvatska.
- Habdelić, Juraj. 1662. *Zerczalo Marianzko*. Graz : pri Ferenczu Widmanstetteru.
- Habdelić, Juraj. 1670. *Dictionar ili Rechi szlovenszke zvehexa ukup zebrane, u red pofztaulyene i diachkemi zlahkotene, trudom Jurja Habdeliicha massnika Tovarustva Jesusevoga, na pomoc napredka u diachkom navuku skolneh mla-*

¹¹ Zamisao sam već iznio na znanstvenome skupu o Jurju Habdeliću, 400. obljetnica rođenja 1609. – 2009. u Velikoj Gorici.

- denczeu horvatzskoga i szlovenszkoga naroda*. Graz: pri Odvetku Widmanstadiusa.
- Habelić, Juraj. 1989. *Dictionar ili Rechi Szlovenszke zvoexega ukup zebrane, u red pofztaulyene i diachkemi zlahkotene trudom Jurja Habelicha*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost.
- Horvat, Vladimir. 1992. Juraj Habelić među isusovačkim leksikografima. *Isusovci u Hrvata*, 16–26.
- Jagić, Vatroslav. 1910a. Nochmals Juraj Habelić und seine literarische Tätigkeit im XVII. Jahrhundert. *Archiv für slavische Philologie* 31, 529–553.
- Jagić, Vatroslav. 1910b. *Istorija slavjanskoj filologiji*. Petrograd.
- Jembrih, Alojz. 1975. Gdje je rođen Antun Vramec. *Bereiche der Slavistik Festschrift zu Ehren von Josip Hamm*, 123–132.
- Jembrih, Alojz. 2009. Juraj Habelić i njegovo djelo u kroatističkim i slavističkim proučavanjima 19. i 20. stoljeća. *Znanstveni skup o Jurju Habeliću: 400. obljetnica rođenja Jurja Habelića, 1609. –1678*. 241–272.
- Kolenić, Ljiljana. 1998. *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek : Pedagoški fakultet.
- Lončarić, Mijo. 1993. Pogled na jezik staroga kajkavskog pjesništva. *Dani Hvarskog kazališta* 19, 26–36.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb : Školska knjiga.
- Lončarić, Mijo. 2002. Kajkavisch. *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Wieser *Enzyklopädie des europäischen Ostens* 10, 257–264.
- Lončarić, Mijo. 2009. Habelić između dijalekta i književnog jezika. *Znanstveni skup o Jurju Habeliću: 400. obljetnica rođenja Jurja Habelića, 1609. –1678*. 191–196.
- Maretić, Tomo. 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Zagreb : Kugli i Deutsch.
- Martinović, Ivica. 2009. Hrvatsko filozofsko nazivlje u Habelićevu *Dictionaru*. *Znanstveni skup o Jurju Habeliću: 400. obljetnica rođenja Jurja Habelića, 1609. –1678*. 17–18.
- Mikalja, Jakov. 1649. *Blago jezika slovinskoga illi Slovník u komu izgovaraju se rjeci slovinske latinski i djacki*. Laureti : Apud Paulum.
- Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Musulini, Stjepan. 1959. Hrvatska i srpska leksikografija. *Filologija* 2, 41–63.
- Pranjković, Ivo. 1993. *Život i djela Jurja Habelića*. Velika Gorica : Ogranak Matice hrvatske.
- Pranjković, Ivo. 2009. Imenički spojevi riječi u *Dictionaru Jurja Habelića*.

- Znanstveni skup o Jurju Habeliću: 400. obljetnica rođenja Jurja Habelića, 1609. – 1678.* 197–203.
- Samardžija, Marko. 1996. Posuđenice u Dictionaru Jurja Habelića. *Zaprešićki godišnjak* 6, 257–265.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske: jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Olga. 1975. Izbor iz starije hrvatskokajkavske književnosti: 16. stoljeće. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 8, 9–10.
- Tafra, Branka, Željka Fink. 2008. Horvatskaja leksikografija. *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografiji*, 220–244.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Vončina, Josip. 1974. Habelićev stav prema jeziku. *Kajkavski zbornik*, 15–19.
- Vončina, Josip. 1977. Habelićev stav prema jeziku. *Analize starih hrvatskih pisaca*. 183–189.
- Vončina, Josip. 1992. Mjesto Habelićeva rječnika u povijesti hrvatskoga književnoga jezika. *Isusovci u Hrvata*. 301–308.
- Vukadinović, Tatjana. 2009. Morfološka adaptacija hungarizama iz djela Jurja Habelića Prvi otca našega Adama greh. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 383–395.

Zur Erforschung von Habelićs Wörterbuch (Zum 400sten Jahrestag der Geburt von Juraj Habelić)

Zusammenfassung

Für die kroatische Sprache und Kultur ist J. Habelić ein besonders wichtiger Autor. Er war einer der besten Prosaschriftsteller im 17. Jahrhundert, und veröffentlichte das erste literarische und dialektologische Wörterbuch des Kajkavischen. Seine Prosawerke sind wichtige literarische und dialektologische Quellen für die Erforschung des Kajkavischen. Habelić hat wichtige Züge des Kajkavischen und das Verhältnis des Kajkavischen zu den anderen kroatischen Dialektgruppen beschrieben.

Die bisherigen Forschungsergebnisse zum Wörterbuch von J. Habelić werden im vorliegenden Artikel zusammengefasst. Dieses Wörterbuch wird hier aus verschiedenen Perspektiven betrachtet: als das erste Wörterbuch der kajkavischen Schriftsprache und als das erste kajkavische Wörterbuch; im Hinblick auf seine Stellung in der kroatischen Lexikographie; seine Zielsetzungen, sein Umfang, die Wörterauswahl, die in ihm angewandten lexikographischen Methoden, die Schreibweisen. Darüber hinaus werden die Wortformen im Wörterbuch mit den Formen in Habelićs Prosawerken verglichen, wie auch in anderen Werken seiner Zeit, und in der heutigen Mundart des Geburtsortes von J. Habelić in Turopolje.

Ključne riječi: Juraj Habelić, leksikografija

Key words: Juraj Habelić, lexicography